

Irena Gantar-Godina

NARODNO RADIKALNO DIJAŠTVO

Predavanje na 21. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju 30. septembra 1982

Na prelomu stoletja je prišlo do različnih gledanj na slovensko liberalno stranko.¹ Predvsem študentje niso bili več zadovoljni z njeno politiko, saj so ji klerikalci v vedno večji meri prevzemali politični prostor; zato so začeli študentje oziroma mladina v večji meri upoštevati tudi druge politične nazore. Taki so bili tudi Vesnani,² ki leta 1894, na shodu Napredne stranke, niso našli več skupnih točk z liberalno stranko in so zato svoja razmišljanja in naziranja, pa tudi kritične poglede na stranko odtlej objavljali v Podgornikovem Slovanskem svetu.³

Leta 1882 je začel na novoustanovljeni češki univerzi v Pragi predavati prof. Masaryk, ki je s kritiko klerikalizma in liberalizma, z narodnostno filozofijo in z zahtevami po demokratizaciji in socializaciji politike in kulture pridobil simpatije velikega dela akademske mladine. Masarykova predavanja so v 90. letih prejšnjega stoletja obiskovali tudi hrvaški⁴ in slovenski študenti, ki so kritično spremljali domače politične in kulturne razmere. Kritičnost je veljala predvsem politiki glavnih strank, na Slovenskem klerikalne in liberalne. Prvi slovenski študenti, ki so se po končanem študiju vrnili iz Prage (Anton Dermota,⁵ Dragotin Lončar,⁶ Karel Švajger in drugi), so že 1901 izdali Poslanico slovenski mladini — Kaj hočemo,⁷ ki z zahtevami, nalogami in cilji kaže popolno naslonitev na Masarykové nazore. Poimenovani kot »masarykovci« so sodelovali tudi pri izdajanju lista »Naši zapiski«;⁸ pozneje jih je 1906 oziroma 1907 večina pristopila k JSDS (Jugoslovanski socialdemokratski stranki).

Tudi liberalni študenti na Dunaju in v Gradcu so se seznanjali z Masarykovimi nazori in začeli kritičneje presojati politiko liberalne stranke na Slovenskem. Posledica tega je bila, da so se leta 1902 študenti na Dunaju razcepili na liberalni in narodno-radikalni tabor.⁹ Že leta 1904 so narodno-radikalni študenti začeli v okviru počitniškega študentskega društva Prosveta izdajati mesečnik Omladina,¹⁰ ki naj bi povezoval srednješolsko in visokošolsko mladino.¹¹ Z glasilom, ki je imelo po last-

¹ Vasilij Melik, Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXII, 1982, str. 19—24.

² Janez Stergar, Začetki Slovenskega ferijalnega društva »Sava«, Kronika 1974, str. 31—40; isti, Oris zgodovine Počitniške zveze Slovenije, Ljubljana 1978.

³ Fran Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928; Dragotin Lončar, Politično življenje Slovencev, Ljubljana 1922; Andrej Gabršček, Goriški Slovenci I., Ljubljana 1934. Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina III in V, Ljubljana 1958, 1966; Jančko Pleterški, Jugoslovanska misel pri Slovencih v dobi Taaffejeve vlade, Zgodovinski časopis 1975, str. 263—275.

⁴ O vplivu Masaryka na hrvaške in srbske študente gl. med drugim tudi: Povijest hrvatskog naroda 1860—1914, Zagreb 1968, str. 149—158. T. G. Masaryk — Zbornik, priredila jugoslovensko-čehoslovanska liga v Beogradu, uredil Dragutin Prohaska, Beograd—Praga 1927; Mirjana Gross, Nacionalne ideje študentske omladine u Hrvatskoj uoči I. svjetskog rata, Historijski zbornik XXI—XXII, 1968—1969; str. 75—140; Ljerka Racko, Program mladoga Stjepana Radića 1897—1898, Nastava historije, 1975, št. 5, str. 118—124.

⁵ Za Antona Dermoto: Ciril Stukelj, Slovenski politični problemi, Ljubljana 1940; Dušan Kermavner, Dr. Anton Dermota, Sodobnost 1940, str. 81—83; Branko Berčič, Prezrti jubilej dr. Antona Dermote (K 80-letnici njegovega rojstva), Loški razgledi 1956, Škofja Loka 1956, str. 183—203.

⁶ O Dragotinu Lončarju gl. Fran Zwitter, Dr. Dragotin Lončar, Zgodovinski časopis, 1954, str. 181—191.

⁷ Poslanica slovenski mladini — Kaj hočemo, Ljubljana 1901, kot zapis sklepov z zaupnega sešanka, ki so se ga med drugimi — poleg sklicateljev — udeležili tudi Zupančič, Prijatelj, Ferjančič, Zirovnik, Regali in drugi.

⁸ O Naših zapiskih gl. Franc Rozman, Naši zapiski 1902—1914, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1971—1972, str. 187—197; Bojan Štih, Naši zapiski, rkp. dipl. naloga na oddelku za zgodovino filozofske fakultete v Ljubljani.

⁹ Slavko Kremenšek, Slovensko študentovsko gibanje 1919—1941, Ljubljana 1972.

¹⁰ Omladina, glasilo narodno-radikalnega dijaštva, v Ljubljani od 1904—1912, v Pragi od 1912—1914. ¹¹ Gregor Zerjav je v uvodniku »Razmerje med srednješolci in akademiki« formuliral to željo takole: »Prepad in meja, ki bi ločila srednješolca in akademika naj pade, ako hoče reforma slovenskega dijaštva imeti večjih in trajnejših uspehov.« (Omladina I, 1904—1905, str. 145).

nih vesteh v prvem letu naklado okrog 1500 izvodov, okrog 350 dijaških in 250 drugih naročnikov, se je za strujo začelo obdobje uresničevanja gesla »iz naroda za narod«, to je, drobnega dela med najširšimi sloji z najrazličnejšimi predavanji, s potujočimi knjižnicami, z ustanovitvijo Znanstvene knjižnice Omladina¹² ipd. Čeprav sta bila program delovanja struje in delno tudi ideološka opredelitev nakazana že v prvem letniku Omladine, predvsem v uvodnikih Gregorja Žerjava in Adolfa Ribnikarja, so temeljni program in organizacijsko shemo določili na I. shodu 1905 v Trstu.¹³ Referate in resolucije so natisnili v brošuri »Iz naroda za narod«, ki je istega leta izšla v Ljubljani.

Na nadaljnjih shodih, leta 1907 v Celju, 1909 in 1912 v Ljubljani, ki so imeli med drugim tudi propagandni značaj, so predvsem ocenjevali rezultate preteklega obdobja in načrtovali nadaljnje delo. Shoda 1907 v Celju in 1909 v Ljubljani sta bila posvečena posebnima vprašanjem, prvi šolskemu, drugi jugoslovanskemu. Po potrebi so se sestajali na sestankih eksekutive, ki so jo sestavljali predstavniki društev vseh treh univerz, ter na zaupnih sestankih, na katerih so razpravljali o problemih znotraj struje.

Temeljni program struje je bil usmerjen predvsem v samovzgojo in vzgojo dijaštva, kajti menili so, naj bi se radikalna reforma tako političnih kot kulturnih razmer začela pri izobraženstvu, saj bo lahko samo skozi osveščeno izobraženstvo reforma prodrla med najširše sloje. Zato jim je narodna politika ali »boj za narodovo individualnost« pomenila predvsem »boj proti indolenci, ki so ji narodna vprašanja zadnja briga«,¹⁴ in boj proti vsakemu kozmopolitizmu ali internacionalizmu, ki so ju očitati klerikalcem in socialistom. Narodno delo, ki med drugim predvideva tudi »vzbujanje narodnega čuta«, naj bi pripomoglo k vsestranski osamosvojitvi slovenskega naroda, k slogi pri delu ter s tem k oblikovanju »velikoslovenskega duha«. Menili so, da je največji in najmočnejši nasprotnik teh teženj katoliška stranka, ki so jo opredelili kot »kozmpolitično strujo«, ki narod pojmuje le kot versko skupnost in se z narodom bori za politično moč.¹⁵ Kot Masaryk¹⁶ in slovenski masarykovci so se tudi narodni radikali omejili na kritiko institucije in njene politike, religijo pa so še naprej priznavali kot zasebno stvar posameznika. Že na II. shodu 1907 v Celju so postavili na dnevni red zahtevo po ločitvi cerkve od države ter s tem zahtevo po laični šoli. Izkazalo se je, da glede tega vprašanja niso enotni, saj se je Žerjav, takrat že starešina, zavzel za to, da etični del verskega pouka ostane, večina pa je sprejela predlog Viktorja Zalarja, naj bodo šole laične.¹⁷ Na IV. shodu 1912 v Ljubljani je o verském vprašanju razpravljal Albin Ogris.¹⁸ Ogris je menil, da je vera kot stvar posameznika le prehodni stadij k ateizmu, ki v trenutnih razmerah še ni izvedljiv, in se je pri tem skliceval na slovenskega kmeta. Ateizem je postavil kot dolgoročni cilj, medtem ko si mora priznavanje vere kot zasebne sfere slovenski izobraženec šele izbojevati. Ogrisov referat je bil izhodišče za resolucijo, ki je bila zelo zavito sestavljena in ki kaže, da je bil odnos do religije za narodne radikale tudi taktično in ne le načelno vprašanje.

Med najpomembnejše točke programa so narodni radikali uvrstili tudi boj za slovensko univerzo. Že na I. shodu v Trstu so obravnavali to vprašanje (referent je bil Ciril Premrl) ter sprejeli resolucijo, s katero so izrazili zahtevo po slovenski

¹² V okviru Znanstvene knjižnice Omladine so izdali med drugim: Rostoharjev Uvod v znanstveno mišljenje, prevod Drtinovega Miselnega razvoja evropskega človeštva, Niederlejev Slovanski svet z dodano Lončarjevo Socialno zgodovino Slovencev ter Mačkovskovo Statistiko Slovencev.

¹³ I. shod narodno-radikalnega dijaštva je bil od 5.—8. septembra 1905 v Trstu. Med povabljenici so bili tudi predstavniki češkega, ruskega, hrvatskega in srbskega dijaštva, od politikov pa dr. Rybář, dr. Smodlaka, dr. Ravnihar in drugi. Resolucijo glej v prilogi.

¹⁴ Gregor Žerjav, uvodnik Program Omladine, Omladina I, 1904—1905, str. 5.

¹⁵ Gregor Žerjav, Naroden ali klerikalen, Omladina I, 1904—1905, str. 52.

¹⁶ Naši zapiski so v nadaljevanjih objavljali Masarykov spis V boju za verstvo, III, 1904—1905.

¹⁷ Viktor Marija Zalar, Svobodna šola, Omladina 1907—1908, str. 169—173.

¹⁸ Albin Ogris, Narodni radikalizem in verski problem, Omladina 1912—1913, str. 115—119. Albin Ogris je bil pravnik, od 1911 urednik glasila slovenske sekcije Svobodne misli; ostro je napadal nekritično prevzemanje Masarykovih idej (veliko člankov je objavil R. Krivic), predvsem v spisu Ni vse zlato kar se sveti, Omladina 1914, str. 9—16.

¹⁹ Glej prilogo.

univerzi v Ljubljani.²⁰ Tudi na II. shodu v Celju 1907 so z resolucijami potrdili zahteve iz Trsta, hkrati pa vprašanje razširili na problem srednjih šol. Za obdobje od 1909 do 1912 je značilna misel Janka Polca, da se je »slovenske javnosti polotila resignacija, kakršne v vseučiliškem vprašanju ni bilo opazati že 20 let.«²¹ To velja tudi za narodne radikale, ki so šele leta 1912, ko je bilo uredništvo Omladine že v Pragi, začeli ponovno obravnavati to vprašanje.²² Toda tokrat so se opredelili za Trst in to s podobnimi razlogi, kakršne je že 1904 v Omladini navajal Tuma,²³ to je, zaradi ugodnejših gospodarskih razmer in zaradi neurejenega srednjega šolstva na Slovenskem.

Že septembra 1904 na jugoslovanskem dijaškem kongresu v Beogradu je Gregor Žerjav izrazil potrebo po kulturno-dijaških stikih z Južnimi Slovani.²⁴ Podobne zahteve so v obliki resolucije sprejeli tudi na I. shodu 1905 v Trstu, medtem ko so na II. shodu 1907 v Celju sprejeli sklep, naj bo III. shod posvečen jugoslovanskemu vprašanju. Toda na tem shodu (1909 v Ljubljani) prvotnih zahtev (po izključno kulturno-dijaških stikih) niso spremenili, glavni referent Korun je celo poudaril, da bi bilo obravnavanje jugoslovanskega vprašanja s političnega stališča neprimerno.²⁵ Na prvi pogled se zdi, da so na IV. shodu 1912 v Ljubljani obravnavali jugoslovansko vprašanje tudi s političnega stališča, saj je referent Ivan Sajovic²⁶ postavil zahtevo po združenju Sloveniji ter ugotovil, da so Slovenci del Jugoslovancev. Čeprav so se v tem času pojavili prepovedovci²⁷ s svojim narodnorevolucionarnim stališčem, je vodstvo narodnih radikalov vztrajalo pri prvotni koncepciji kulturnega in dijaškega sodelovanja z Jugoslovani,²⁸ brez političnih opredelitev. Izjema je Mihajlo Rostohar,²⁹ ki velja za najbolj zvestega privrženca prvotnim koncepcijam narodnega radikalizma. Rostohar se je zavzemal za zedinjenje z drugimi jugoslovanskimi narodi, kot temeljni pogoj pa je postavil ohranitev popolne svobode razvoja slovenske narodeve individualnosti.

Z jugoslovansko idejo se je prepletala tudi ideja slovanske vzajemnosti. Pri tem vprašanju so se narodni radikali precej oddaljili od Masaryka, saj so proti Masarykovemu geslu »Človek, Čeh, Slovan« poudarjali, da je Masarykova ideja slovanske vzajemnosti pri Slovencih omejena z jugoslovanskega stališča, da stoji med Slovencem in Slovanom še Jugoslovan, zato so videli v slovanskem kozmopolizmu nevarnost tako za slovensko kot za jugoslovansko vprašanje.³⁰ Vseeno pa so priporočali, naj študenti obiskujejo slovanske univerze, predvsem Prago, in naj se učijo slovanskih jezikov.

²⁰ Glej prilogo.

²¹ Janko Polec, Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do 1929, Ljubljana 1929, str. 130. V času »resignacije« se je z vseučiliškim vprašanjem ukvarjal tudi klerikalni tabor, ki je za univerzitetni središčni ponujal Krakov in Lvov, Krekovo krilo pa Zagreb. Proti temu je ugovarjal dr. Mihajlo Rostohar in se v prispevku »O vprašanju slovenskega vseučilišča« v Slovenskem narodu (20. in 21. oktobra 1909) zavzel za provizorij v Pragi.

²² O IV. shodu in odločitvi za Trst piše tudi Lavo Čermelj v Spominih na tržaška leta, Ljubljana 1955.

²³ Henrik Tuma, Vseučiliško vprašanje, Omladina I, 1904–1905, str. 147, 164 in 181. V svojih spominih navaja, da ni najbolj navdušen nad Prago, ker se boji »enostranske vzgoje naše mladine. Poznal sem Čehe kot precejšnje šoviniste, ki enostransko poudarjajo vse, kar je češkega« (Iz mojega življenja, Ljubljana, 1937, str. 301).

²⁴ Gregor Žerjav, Jugoslovanski dijaški kongres v Beogradu, Omladina I, 1904–1905, str. 83; o jugoslovanskem vprašanju pri narodnih radikalih tudi: Lojze Ude, Slovenci in jugoslovanska ideja od 1903–1908, Ljubljana 1972. Dušan Biber, Jugoslovanska ideja pri Slovencih v času balkanskih vojn, Zbornik radova XX. veka, Beograd 1965; D. Kermavner, Narodnjaštvo in socializem pred pol stoletjem, Naša Sodobnost 1954.

²⁵ Glej prilogo.

²⁶ Ivan Sajovic, Bistvo in pomen narodnosti s posebnim ozirom na Slovence in narodno-radikalno strujo, Omladina 1912–1913, str. 147.

²⁷ O prepovedovcih: Ernest Turk, Značilnosti prepovedovskega gibanja na Slovenskem v zadnjih dveh letih pred 1. svetovno vojno, Hauptmannov zbornik, Ljubljana 1960; I. J. Kolar, Prepovedovci, Kamnik 1930; Prepovedovci proti Avstriji, Ljubljana 1972; Dušan Biber, Jugoslovanska ideja pri Slovencih v času balkanskih vojn, Zbornik radova XX. veka, Beograd 1965.

²⁸ Najtesnejše stike s hrvaškimi študenti so imeli narodni radikali s skupino okrog lista Hrvatski djak; idejni vodja Jurislav Jannušić se je, tako kot večina narodnih radikalov, zavzemal za reformo šolstva, za zblíževanje kulturnih in gospodarskih interesov Južnih Slovanov ipd., oziroma za »drobno delo« in Masarykove nazore.

²⁹ Mihajlo Rostohar, glej Vasilij Melik, Napredni mislec in politik dr. Mihajlo Rostohar, Krško skozi čas 1977; Vera Kržišnik-Bukić, Mihajlo Rostohar in Napredna misel, Zgodovinski časopis 1974, str. 321–346; o jugoslovanski misli tudi Dušan Biber, Jugoslovanska ideja pri Slovencih v času balkanskih vojn, Zbornik radova XX. veka, Beograd 1965.

³⁰ Bogumil Vošnjak, Masaryk — socijolog in Slovan, Omladina 1910, str. 19–24.

Kljub temu, da sta vodstvo struje in uredništvo Omladine zavrnila prepovedsko gibanje,³¹ so se v Omladini oglašali simpatizerji te skupine, veliko pa jih je tudi prestopilo v prepovedske vrste. S tem so pokazali tudi nezadovoljstvo s politiko vodstva struje, ki kljub poudarjeni ideji nadstrankarstva tega načela ni več upoštevalo. Na glavni seji eksekutive aprila 1908 so razpravljali o problemu organiziranja starešin ter se odločili za ustanovitev starešinske organizacije. Že na drugi seji, aprila 1909, so sprejeli sklep, da ostane narodno-radikalna struja še naprej nadstrankarska, da pa to načelo za starešine ne velja več. Sklep so utemeljili s tem, da za starešine »nastaja potreba in dolžnost političnega dela, ki omogočuje in brani kulturni in gospodarski napredek naroda«.³² Sklep so sprejeli že po tem, ko so trije najvplivnejši člani struje, Žerjav, Ribnikar in Kramer februarja 1909 vstopili v Narodno-napredno stranko.³³

Vprašanje vstopanja starešin v politične stranke je povzročilo med radikali idejni razkol, saj so se nekateri, na primer Černič³⁴ in Rostohar, zavzemali za ohranitev prvotnega nadstrankarstva, drugi, na primer Brunč³⁵ ali Knaflič,³⁶ pa so se zavzemali za vstop starešin v socialno demokratsko stranko. Čeprav Henrik Tuma v svojih spominih navaja, da je na I. shodu 1905 v Trstu iz Žerjavovega govora »vel precej socialističen duh«,³⁷ narodni radikali niso simpatizirali s socialnimi demokrati. Glavni očitke je veljal predvsem internacionalizmu, revoluciji in razrednemu boju. In tudi tisti posamezni narodni radikali, ki so se zavzemali za sodelovanje ali celo za vstop med socialne demokrate, so, tudi pod vplivom slovenskih masarykovcev, priznavali socialno demokratski revidirani program — to se pravi, bili so prepričani, kot na primer Brunč, da se je socialna demokracija odpovedala nekaterim temeljnim programskim točkam, na primer načelu internacionalizma, ter tako postala narodna socialna demokracija. V razpravi o sprejemljivosti socialne demokracije je sodeloval tudi Mihajlo Rostohar, ki je zavračal Brunčove in Knafličeve dokaze s tezo, da kljub trenutni praksi socialne demokracije ostaja njen teoretični, to je, zapisani program nespremenjen in zato za narodne radikale nesprejemljiv. Podobno izjavo glede tega vprašanja je podalo tudi uredništvo

³¹ Uvodnik Zopet vprašanje?, Omladina 1912–1913, str. 145–146; in Nekaj jugoslovanstva, Omladina 1914, str. 3–7; tu avtor članka izrecno poudarja: »Cilj Zedinjene Slovenije je paralelen s ciljem političnega jugoslovanstva, ali prvi je realnejši, priročajši, drugi romantičnejši, nesigurnejši, opolznejši. Delati hočemo na to, da se jugoslovanstvo povzpne na platformo, odkoder bo razvidno vsem v vsej svoji preprostosti, potrebnosti in jasnosti, postavljeno na temelj vsestransko zrele evolucije, šele potem pa se izročimo magari tudi revolucijskemu valu.« (Str. 7.)

³² Omladina, 1909–1910, str. 12.

³³ Vladimir Ravnihar v svojih spominih navaja, da so dr. Žerjav, dr. Ribnikar in dr. Kramer vstopili v NNS februarja 1909 (Spomini dr. Vladimira Ravniharja, tipkopis v Arhivu SRS.)

³⁴ Medicinac Mirko Černič je zaradi nesoglasij z vodstvom struje in uredništvom Omladine (predvsem zaradi vstopa starešin v NNS) objavljal svoja kritična razmišljanja o struji v Naših zapiskih. Bil je eden prvih radikalov, ki je izjavil, naj tisti študentje, ki »mislijo, da morajo nemudoma v politično stranko, raje kot v NNS vstopijo v socialno demokracijo. Seveda se mora ta stranka približevati češki socialni demokraciji.« (Omladina 1909–1910, str. 133). Drugačno od uradnega stališča struje je bilo tudi njegovo mnenje o rešitvi nacionalnega vprašanja v monarhiji. Zavzel se je za trialistično rešitev, toda tega referata (na III. shodu) Omladina ni objavila. Za trialistično rešitev zvemo iz odgovora I. N. Novaka, predstavnika hrvaških študentov, ki je poudaril, da se s Černičem ne more strinjati zato, ker je »trializem omamljiva vaba, ki bi naj nas uspavala. Za vsiljevanje od Avstrije lahko mirne duše rečemo: Timeo Austriacos et dona ferentes.« (Omladina 1909–1910, str. 157). V času balkanskih vojn je Černič vstopil med zdravnike-dobrovoljce v Srbiji. Sam je o tem napisal prispevek z naslovom: Kako sem zorel v dobrovoljca (Misli o problemu malega naroda), v Dobrovoljci, kladivarji Jugoslavije 1912–1918, Ljubljana 1936, str. 113–118.

³⁵ Leo Brunč je eden redkih narodnih radikalov, ki je skušal v Omladini dokazati »primernost« socialne demokracije. Čeprav je videl v programu socialne demokracije vrsto nesprejemljivih točk, od revolucionarne taktike, diktature proletariata do načela mednarodnosti, pa je ocenjeval delovanje JSDS po praktičnih dejanjih in je zato lahko napravil enačaj: »Tu kakor tam se oboja narodni šovinizem in zahteva popolno enakopravnost narodov, eni kakor drugi smo zavrgli absolutno narodnost v imenu pravičnosti in humanitete, le v tem se razlikujemo, da mi narodnost povsod in v vsem naglašamo, medtem ko socialna demokracija svoje narodnosti ne stavlja v ospredje, pa je vkljub temu narodna.« Zato Brunč ne vidi nobene »principielne zapreke, da bi kdo, ki je vzgojen v načelih narodnega radikalizma, ne smel postati ali biti priista demokracije.« (L. Brunč, Socializem, demokratizem, nacionalizem in narodno-radikalni program, Omladina 1911, str. 108).

³⁶ Vladimir Knaflič, pravnik, je v Omladini, v Naših zapiskih in v svoji brošuri »Socializem«, ki jo je izdal v samozaložbi v Gorici 1912, prikazal svoje pojmovanje socializma. Knafličeve opredelbe so zelo blizu Masarykovim tudi po tem, da imenuje politični realizem tisto smer, ki šoče v praktičnem, vsakdanjem delu uveljaviti ta socializem med meščanstvom in humanizirati človeštvo (Naši zapiski, Narodni radikalizem, socializem in drugo, Naši zapiski 1911, str. 70). Kljub zavzemanju za vstop narodnih radikalov v JSDS je Knaflič od 1908 politično deloval v goriški liberalni Narodni delavski organizaciji, kasneje pa v goriški NNS (Andrej Grabrček, Goriški Slovenci II, 1901–1923, Ljubljana 1934).

³⁷ Henrik Tuma, Iz mojega življenja, Ljubljana 1937, str. 302.

Omladine.³⁸ Narodni radikali so tako v celoti zavračali socialno demokratiški program, medtem ko so Masaryk in tudi slovenski masarykovci priznavali socialno demokracijo s stališča praktičnih rešitev, ki jih je le-ta ponujala in niso zavračali sodelovanja z njo. Sodelovanju narodnih radikalov s socialno demokracijo pa je nasprotovalo tudi dejstvo, da so bili radikali, predvsem od leta 1909 dalje, tako finančno kot politično čedalje bolj odvisni od liberalne stranke. Ta odvisnost je v veliki meri prispevala k temu, da je struja po letu 1909 in predvsem po letu 1912 izgubila precej članov in pristašev. Velik del mlajših radikalov je prestopil k prepodročcem, starešine so v večini pristali v Narodno napredni stranki, medtem ko je neznan del pristopil k socialnim demokratom, kot na primer Milan Jaklič³⁹ in drugi.

Za zaključek lahko navedemo oceno Ivana Cankarja, ki je delovanje struje označil kot »malo krepkejši živiolek«, oceno Henrika Tume, ki jih je v svojih spominih označil kot »neki bledejši odvejek« struje masarykovcev, ter oceno Antona Dermota, ki je zapisal: »Še na neki drugi struji je poznat vpliv Masaryka kot učenjaka in politika — na narodno radikalno struji ... Kar je ta struja imela slabega, je kopirala večinoma po vzoru čeških radikalcev in narodnih socialcev, kar je bilo dobrega, je posnela zlasti po spisih profesorja Masaryka.«⁴⁰ Ne glede na različne ocene delovanja struje lahko ugotovimo, da je dosegla na področju kulturno-izobraževalnega dela dokajšnje uspehe, še večje na področju narodno-obrambnega dela ter predvsem pri skrbi za izboljšanje materialnega stanja dijaštva.

PRILOGE

RESOLUCIJE I. SHODA NARODNO-RADIKALNEGA DIJAŠTVA V TRSTU 5.—8. SEPTEMBRA 1905

(Omladina 1905—1906, str. 99—102)

A. Resolucija za slovensko vseučilišče

- I. Slovansko dijaštvo, zbrano dne 6. septembra t.l. na prvem shodu narodno-radikalnega dijaštva v Trstu, manifestira za slovensko vseučilišče v Ljubljani; zahteva, da se reši slovensko vseučiliško vprašanje najmanj istočasno z opravičenimi vseučiliškimi zahtevami drugih avstrijskih narodov; odklanja najodločnejše, da bi bil Trst sedež italijanskega vseučilišča.
- II. Isto pozivlja vlado, da ustvari potrebne pogoje za slovensko vseučilišče in smatra za eno prvih dolžnosti slovenskega dijaštva, da se posveča po končanih visokošolskih letih nadaljni strokovno-znanstveni izobrazbi, da tako postavi zadostno število usposobljenih učnih moči za slovensko vseučilišče.

B. Resolucije odseka za dijaško izobrazbo

Narodno-radikalno dijaštvo:

- I. a) Obsoja nečuvено indolenco slov. profesorjev, ki še niso napisali slov. učnih knjig za srednje šole. Povdarja potrebo, da se slov. srednješolski učitelji organizirajo, da zastopajo stanovske interese in goje slov. srednješolsko pedagoško slovstvo. Slovenski srednješolski učitelj naj skuša z visoko izobrazbo in idealno verno paralizovati neugodni vpliv sedanjega pomanjkljivega srednješolskega sistema in malenkostnega miljeja naših srednješolskih mest. V ta namen naj goji brez strankarskih namenov tesnejši prijateljski stik z dijaštvom izven šole.
- b) Opozarja javnost na škodljivost škofovih zavodov, kojih intencije nasprotujejo temeljnemu principu srednješolske vzgoje.
- c) Zahteva, naj vlada med posameznimi predmeti srednje šole znanstveno so-

³⁸ Epigonska dekadenca, Omladina, šte. 3—4/1912, str. 33—36. Članek je predvsem odgovor Knafliču, lahko pa iz njega razberemo odnos do socialne demokracije.

³⁹ Milan Jaklič, sprva narodni radikal: v prvi številki Omladine je objavil svoj članek »ABC našega gibanja«, sredi 1906 je zamenjal urednika »Našega lista«, neodvisnega političnega lista, Ferdinanda L. Tuma, in ostal urednik do srede leta 1907. 1907 je vstopil v JSDS.

⁴⁰ Anton Dermota, Masaryk in Slovenci, Naši zapiski 1910, str. 247—253.

glasje, da ne pobija ena stroka nauk in metode druge.

II. Priporoča slovenskim dijakom, naj premišljeno izčrpajo vsa izobraževalna sredstva vseučiliških mest. Toplo jim nasvetuje Prago, to pa z izrecno opombo, da naj se dijaštvo potruži vživeti se v češke razmere in se priučiti češkemu jeziku. Opozorja na jugoslovanska vseučilišča.

III. Biti članom akad. organizacije je za dijake nujno potrebno. Le-te pa naj se pazno izogibljejo političnega strankarstva. Notranja vez jim bodi program, ki se izraža brez kršenja individualnosti o podlagah enotnega svetovnega naziranja. Narodna in socialna ideja veže naša društva. Po načelu dela in samopomoči naj se razvijajo sile posameznika v korist celoti. Akademična društva naj delajo, da se dviga dijaštvo duševno, нравno in gmotno. O sredstvih, da se dosežejo ti nameni, izjavlja:

a) društva naj intenzivno goje strokovno in splošno izobražujoče predavateljstvo. V čitalnici naj ne manjka znanstvenih revij, knjižica naj vsebuje znamenita dela moderne splošno znanstvene in pa tudi leposlovne literature. Prirejajo naj poučne izlete;

b) društva naj goje pošteno zabavo, petje, telovadbo. Srednjeveško tradicijo dvojboja naj skušajo odpraviti s tem, da uplivajo na javno mnenje in uvajajo poravnavo sporov. S predavanji o alkoholizmu in spolnih boleznih naj opozarjajo že absolvirane srednješolce na to nevarnost;

c) zastopajo naj odločno gmotne interese slovenskega dijaštva v smislu resolucij odseka za gmotno stanje.

C. Resolucija gmotnega odseka:

Slovensko narodno-radikalno dijaštvo, zbrano na svojem prvem shodu v Trstu, smatra žalostne gmotne razmere za prevažni del slovenskega socialnega vprašanja.

Slovensko posojilništvo je glavni vir, ki naj zagotovi z ustanovitvijo podpornih fondov dijakom večjih podpor.

Narodno-radikalno dijaštvo ostro graja brezvestnost onih, ki ne vračajo po končanih študijah brezobrestnih posojil, ker oškodujejo s tem podporna društva in kratico zaupanje v dijaštvo.

Odklanjamo z zaničevanjem vsako podporo, ki ji je namen, uplivati na prepričanje.

Narodno-radikalno dijaštvo zahteva, da se podpore pravično regulirajo, in predlaga ustanovitev osrednjega biroja, kamor naj javijo podporniki svoje podpore in kjer morejo dobiti informacij.

Glede podpornih društev želi, da se da v njih odborih slovenskemu dijaštvu posvetovalna pravica, da se zagotovi podpora za celo leto pod pogojem, da se gmotne razmere podpiranca ne izpremenijo. Smatramo mesečnih 10 K za podporni minimum.

II. Radikalno dijaštvo izreka »Omladini« za nje delovanje na dijaško-socialnem polju priznanje ter jo pozivlja, da nadaljuje posebno z zbiranjem statističnih podatkov, dokler se ne oprimejo tega velevažnega dela poklicanejši faktorji.

C. Resolucije odseka za ljudsko izobrazbo

Narodno radikalno dijaštvo:

I. Smatra organizirano poljudno delo med slovenskim ljudstvom najvažnejšim sredstvom za napredek na kulturnem, političnem in gospodarskem polju.

II. Ustanavljajo naj se v večjih krajih stalne ljudske knjižnice, v manjših pa potujoče kot impulz za stalne.

III. Prirejajo naj se nazorna ljudska predavanja iz vseh strok človeškega znanja.

IV. Vsa društva z izobraževalno tendenco naj se reformirajo in organizirajo v tem smislu. Nujno potrebna je njih zveza.

V. Slovenska inteligenca in akademiki naj stopijo temu gibanju na čelo.

VI. Priporoča se akademikom snovanje »ferijalnih društev« za manjša okrožja, ki naj omogočujajo delovanje v gornjem smislu v zvezi z domačo inteligenco.

VII. Tudi avtonomne korporacije naj skrbijo za gmotno stanje teh teženj.

D. Resolucija organizacijskega odseka

Narodno-radikalno dijaštvo priporoča, da se društva narodno-radikalnih akademikov združijo v enotnejšo organizacijo, ki naj na podlagi dosedanjih organizacij skuša biti nekak izvrševalni in reprezentativni organ narodno-radikalnega dijaštva. Naše glasilo je »O m l a d i n a«.

E. Resolucije, sprejete na velikem ljudskem shodu

I. Slovenci, zbrani na velikem ljudskem shodu v »Narodnem domu« v Trstu nujno zahtevajo, da c. kr. namestništvo n e m u d o m a izda odredbo, da mora mest-

ni svet tržaški v mestu s a m e m ustanoviti ljudske šole s slovenskim učnim jezikom in to uvažuje, da izreka razsodba c. kr. upravnega sodišča z dne 7. oktobra 1904, št. 10.471, da je rešiti samo še vprašanje: ali je na okoliških šolah še prostora za otroke iz tržaškega mesta, 2. ali posebne krajevne razmere ne otežujejo otrokom iz mesta, da bi pohajali šole na deželi, — končno uvažuje, da je odgovor na ti vprašanji **popolnoma notoričen**. Vsako daljše zavlačevanje pomenja očitno kršenje zakonov, zlasti § 59 državnega šolskega zakona in znanega člena XIX. državnega osnovnega zakona, in zato proti takemu postopanju že danes najslovesnejše **protestujemo**. Dokler pa se to ne zgodi, in bi se mestni svet tržaški upiral nalogu c. kr. namestništva z namenom, da še dalje zavleče ustanovitev slovenske ljudske šole, tedaj naj ukrene vlada nemudoma vse potrebno, da se taka slovenska ljudska šola ustanovi in vzdržuje na državne stroške.

II. Na ljudskem shodu zbrani Slovenci obsojajo od tujcev in vlade med nas zanešeni provincializem.

Vsi Slovenci naj se zavedajo, da treba nastopati za vseslovenske interese in težnje enotno,

pozivljajo slovensko časopisje, da deluje intenzivnejše v tem smislu.

III. Zahtevajo, da se narodi zakonito konstituirajo, da postanejo tako tudi juridične osebe z lastnimi organi. Zato se naj avstrijski državljani razdele po narodnosti v upravne celote.

Naj se da brez ozira na teritorij vsakemu narodu lastno zakonodajstvo in samoupravo v vseh kulturnih in narodno-gospodarskih zadevah. V to svrho naj se zasnovejo narodni parlamenti na podlagi splošne, jednake, tajne volilne pravice in upravne oblasti in javni zastopi naj se razdele po narodnostih.

RESOLUCIJE II. SHODA NARODNO-RADIKALNEGA DIJAŠTVA V CELJU 5.—8. SEPTEMBRA 1907

(Omladina 1907—1908, str. 142—145)

A. Resolucija o dvobojnem vprašanju

Drugi shod narodno-radikalnega dijaštva:

I. smatra dvoboj za protinravno, kulturnim težnjam našega časa neodgovarjajoče sredstvo za obrambo osebne časti, ki tudi ne more nuditi zadoščenja za kakršnokoli žalitev. Radi tega ga najodločneje odklanja;

II. iz istih razlogov obsoja burševske menzure slovenskega dijaštva.

III. Ker nam pa naša sodišča do sedaj ne nudijo zadostnega varstva osebne časti, se izrekamo za ustanovitev splošne slovenske protidvobojne organizacije v smislu obstoječih antiduelnih lig, ki naj izposluje od vojnega ministrstva dovoljenje, da smejo biti rezervni častniki in kadeti tudi člani te naše organizacije.

IV. Predpriprave za ustanovitev take organizacije naj izvrši poseben odsek narodno-radikalnih društev, ki naj pritegne s posredovanjem naše starejšinske organizacije temu delu tudi izvendijaško razumnost.

B. Resolucija o svobodni šoli

II. shod narodno-radikalnega dijaštva se pridružuje ideji »Svobodne šole«. Svobodna šola je ideal šole, ki hoče podeljevati gojencem pridobitve civilizacije na tak način, da ne krši individualnih zmožnosti, temveč jim da vse pogoje, da se razvijajo svobodno.

V doslednosti te elementarne vzgojeslovne zahteve treba odstraniti vse, kar ovira, da se šolstvo ne razvija v tem smislu. Predvsem zahtevamo:

I. na vseh šolah, ki naj bodo resnično narodne, pouk v materinskem jeziku;

II. reformo vseh šolskih uradov, v katerih naj sedaj izključno strokovnjaki in zastopniki ljudstva, izvoljeni na podlagi splošne, tajne in direktne volilne pravice. Vsi šolskoupравни organi v jezikovno mešanih krajih naj bodo, dokler se ne ugotovi naši fundamentalni zahtevi po narodni avtonomiji, deljeni po narodnostih;

III. a) odstranitev šolnine in pristojbin na vseh šolah — od najnižje do najvišje. Učila naj bodo za nepremožne učence brezplačna; b) znižanje števila učencev pod enim učiteljem in uredbo šol po modernih zdravstvenih zahtevah;

IV. a) višjo izobrazbo učiteljstva; b) njega pedagoško neodvisnost; c) njega državljansko svobodo in enakopravnost z drugimi stanov, predvsem kot nje pogoj odstranitev § 54. šol. zakona iz leta 1869; d) izboljšanje materijalnega stanja učiteljstva potom povišanja plač;

V. ločitev šole in cerkve kot konsekvenco § 14. drž. osnov. zakonov ter uresničenje § 2. drž. zak. iz leta 1868.

Zelimo si organiziranega dela v tem smislu tudi na Slovenskem in pozdravljamo zato ustanovitev slovenske sekcije »Svobodne Misli«.

C. Resolucija o narodni obrambi

I. Narodna obramba hoče okrepiti narodne meje in manjšine potom osamosvojitve od tujega gospodarskega vpliva ter splošne in strokovne naobrazbe.

II. Naravni centri našega življa v obmejnih pokrajinah so središča narodne obrambe.

Smatramo gospodarsko okrepitev vseh stanov in slojev za potrebno potrebo.

V zadružništvu vidimo najvažnejšega činitelja gospodarske osamosvoje.

Nujno potreben je enoten načrt obrambnega dela. Zato se zavzemamo za ustanovitev gospodarske obrambne organizacije. Delo obrambnih društev naj podpirajo pokrajinski narodni sveti. Potreben pa se nam zdi tudi skupen vseslovenski narodni svet. Največjo važnost polagamo na obmejno in manjšinsko naselbinsko akcijo.

III. Pozivljamo slovensko dijaštvo, da se bavi z gospodarskimi vprašanji vseh strok, predvsem pa naj si skuša pridobiti trgovske izobrazbe.

V gospodarskem boju z nasprotniki je potrebno, da znamo njih jezik; zato zahtevamo od slovenskega dijaštva, da se poleg nemščine uči tudi laščine.

Slovensko dijaštvo naj smatra za svojo dolžnost, da sodeluje po zmožnosti v vseh obrambnih napravah.

D. Resolucije o jugoslovanskem vprašanju

II. shod narodno-radikalnega dijaštva:

I. smatra kulturno edinstvo jugoslovanskih narodov za potrebno. Slovensko dijaštvo naj se uči jugoslovanskih jezikov in naj se seznani z razmerami pri posameznih jugoslovanskih narodih. Naše dijaštvo naj stopi v ožjo zvezo s srbo-hrvaškim in bolgarskim dijaštvom;

II. sklene, da se na III. shodu narodno-radikalnega dijaštva, ki naj ima značaj jugoslovanskega dijaškega shoda, temeljito razpravlja o tem vprašanju.

E. Resolucije socijalnega odseka

Dijaško-socijalni odsek II. shoda narodno-radikalnega dijaštva smatra zahtevo po telesni vzgoji dijaštva za važno socijalno vprašanje, za katerega rešitev je treba resnega in smotrenega dela. Zato:

I. veljaj boj naših organizacij predvsem škodljivemu vplivu alkohola, nikotina in zlorabi spolnega občevarja pri nas samih potom proučevanja in ustanavljanja abstinenčnih krožkov, med ljudstvom pa s poukom in zgledom;

II. zahteva, da se po možnosti odpravijo vsi nedostaki dijaških stanovanj in dijaških kuhinj. Pri tozadevnem izboljševanju naj se prizna tudi prizadetemu dijaštvu sodelovanje;

III. zahteva, da se uvede v vse srednje šole obvezna telovadba ter se ne zabranjuje srednješolskim dijakom telovadba v sokolskih telovadnicah pod nadzorstvom sokolskih vaditeljev. Za moralčno dolžnost akademikov pa smatramo, da se udeležujejo v polnem številu sokolskega dela, ki je za telesno in socijalno vzgojo, posebno naše mladine, ter za ohranitev in povzdigo нравnega, zdravstvenega ter narodnostnega stanja našega naroda neprecenljive koristi. V istem oziru smatramo gojenje športov, dijaških potovanj in izletov za važno nalogo naših organizacij.

IV. Važna pa so ravnokar omenjena sredstva tudi za družabno vzgojo našega dijaštva. Tej naj posvečajo naše organizacije več pozornosti; slov. izobraženstvo pa pozivljamo, da podpira, zlasti kar se tiče srednješolcev, to stremljenje.

F. Resolucije šolskega odseka

I. Ponavljamo z vso odločnostjo svojo zahtevo po slov. visoki šoli.

II. Zahtevamo, da se z ozirom na vzgojo značajev in na strokovno izobrazbo, popolnoma poslovenijo vse gimnazije, realke in učiteljišča na slovenskem ozemlju ter da se ustanovi potrebno število novih slov. srednjih šol. Predvsem zahtevamo izpopolnitev celjskih slovensko-nemških gimnazijskih razredov v samostojno, popolno slovensko gimnazijo.

III. Povdarjamo važnost ženske izobrazbe. Opozarjamo na edino žensko srednjo šolo v Ljubljani ter priporočamo ustanavljanje slovenskih gospodinjskih šol, na katerih si naj naraščaj narodnega ženstva pridobi poleg gospodinjske spretnosti zlasti umstveno in čuvstveno izobrazbo ter se navzame narodnega duha.

IV. Za gospodarski napredek slovenskega naroda vidimo prvi pogoj v strokovni izobrazbi. Priporočamo ustanavljanje, sloven. obrtnih, trgovskih in kmetijskih šol ter

smatramo zlasti ustanovitev slovenske kmetijske šole na Štajerskem, trgovske šole v Ljubljani ter razširitev obrtne šole istotam za nujno potrebno.

G. Resolucija o strokovnem študiju

I. Konstatiramo, da se je v prvi vrsti po zaslugi »Omladine«, ki je opozarjala na ekonomsko izbiro stanu, nesorazmerje med posameznimi strokami naših akademikov od I. našega shoda znatno izboljšalo. — Pozivljamo »Omladino« in eksekutivo, da delujeta na tem polju še tudi naprej!

II. Eksekutiva narodno-radikal. dijaštva naj stopi v zvezo z »Radogojem«, kot v to najpogostejšim faktorjem, da se končno oživetvori že na tržaškem shodu nasvetovani statistični informacijski biro o uradništvu na slovenskem ozemlju.

H. Resolucije organizacijskega odseka

I. Vsako leto naj pregleda delovanje eksekutive organizacijski odsek, ki ima takrat značaj pregledovalca in posvetovalne komisije. V ta odsek voli vsako v eksekutivi zastopano društvo po 10 članov na zadnjem občnem zboru dotičnega leta. Te seje sklicuje in jim predseduje načelnik eksekutive narodno-radikalnega dijaštva.

II. Pozivljamo starejšine narodno-radikalnih akademičnih društev, naj osnujejo lastno starejšinsko organizacijo.

RESOLUCIJE III. SHODA NARODNO-RADIKALNEGA DIJAŠTVA V LJUBLJANI 17.—19. SEPTEMBRA 1909

(Omladina 1909—1910, str. 96—98)

Slovensko narodno-radikalno dijaštvo zbrano na svojem III. shodu v Ljubljani v dnevih od 16.—20. septembra 1909 s svojimi gosti, naprednimi češkimi in jugoslovanskimi dijaki

I. 1. vidi v organizaciji slovenskega klerikalnega dijaštva del one mednarodne sile, ki uporabljajoč moderna sredstva služi edino-le interesom Rima ter zavira s tem prost razvoj slovenskega naroda;

2. pozivlja vse slovensko napredno dijaštvo, da s trdno organizacijo in z intenzivnim protiklerikalnim delom paralizira to nevarnost;

3. priporoča temeljitost študij kulturnih, gospodarskih in političnih ved in delavskega vprašanja.

II. 1. vidi v narodno-obrambnem delu bistveni predpogoj za kulturno in gospodarsko osamosvojitve slovenskega naroda. Pozivlja vso slovensko javnost, da posveča temu vprašanju čim največ pozornosti;

2. pozdravlja z veseljem misel ustanovitve gospodarsko obrambnega društva »Branibor« in želi, da se v doglednem času ustanovi parcelacijska banka;

3. pozivlja merodajne faktorje, da pokličejo čimprej v življenje slovenski narodni svet;

4. poudarja važnost prihodnjega ljudskega štetja za našo politično in državno-pravno bodočnost in pričakuje od vodilnih krogov, da store:

a) Vse potrebne korake, da se rubrika občevalnega jezika nadomesti z narodnostjo;

b) da se vpelje kontrolo pri uradnem ljudskem štetju in izvrši zasebno ljudsko štetje;

5. naroča eksekutivi, da poskrbi za skupen poseben natisk referatov L. Brunčka in I. Mačkovška, bodisi na ta način, da zainteresira za to izdajo one kroge, ki se pečajo z narodno obrambnim delom, bodisi da — ako bi to ne bilo mogoče — sama izda oba referata v založbi »Omladine«.

III. 1. nujno želi, da se jugoslovansko dijaštvo kar najintenzivneje bavi z jugoslovanskim vprašanjem v celem obsegu;

2. želi, da se ustvarijo kar najtrdnješi stiki med naprednim jugoslov. dijaštvom, tako po avstrijskih vseučiliških mestih, kakor tudi z onimi v Zagrebu, Beogradu in Zofiji. Posebno pozornost hoče posvečati srbohrvaškemu dijaštvu iz Bosne in Hercegovine;

3. naroča eksekutivi narodno-radikalnega dijaštva, da izvede nemudoma tozadevna pripravljala dela in da stopi predvsem takoj v zvezo z eksekutivo hrvatskega naprednega dijaštva, s katerim smo si bistveno popolnoma enaki;

4. izraža željo, naj jugoslovanska omladina širi radi medsebojnega poznavanja v prvi vrsti vzajemno napredne dijaške liste in ostale publikacije (Omladina, Hrvatski Djak);

5. najodločnejše protestira proti brezprimernemu progonu bratov Srbov na Hrvatskem, kateri se zaradi njihovega kulturnega in gospodarskega boja med narodom in radi poštene borbe za narodna prava obtožujejo radi zločina veleizdaje.

Zaprtim boriteljem za pravo svobodo naroda izrekamo svoje najiskrenejše simpatije.

IV. Izjavlja, da uvideva potrebo stremjenja po globlji umetniški izobrazbi in da bo delovalo v to, da se umetniškemu gibanju v Slovencih posveča večjo pozornost, kakor doslej. Obenem izjavlja, da bo z ljubeznijo pospeševalo in podpiralo vse poskuse spravit v Slovencih veliko, resnično, pravo umetnost do one višine, katero zavzema v drugih kulturnih narodih.

V. 1. Ponavlja znova svojo odločno zahtevo po slovenskem vseučilišču v Ljubljani;

2. zahteva za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani prepotrebne docenture na češki visoki šoli v Pragi in izraža svoje ogorčenje nad vsemi onimi činitelji, kateri so krivi, da do izvršitve tega načrta ni prišlo že letošnje leto;

3. zahteva reciprociteto med zagrebško in vsemi inozemskimi slovanskimi univerzami ter med avstrijskimi vseučilišči;

4. zahteva popolno slovensko srednje in ljudsko šolstvo na vsem slovenskem ozemlju, posebno pa pozivlja slovenske državne poslance, da se zavzemajo za podržavljenje Ciril in Metodove šole pri sv. Jakobu v Trstu;

5. obsoja dunajsko vladu, ki zavlačuje razvoj slovenskega srednjega šolstva s tem, da že spisanih knjig za višjo gimnazijo ne aproбира, in pozivlja slovenske državne poslance, da z vso odločnostjo izposlujejo pri ministrstvu potrebno aprobacijo;

6. z ogorčenjem obsoja in protestira proti nekulturni persekuciji češkega šolstva na Nižjem Avstrijskem, posebno na Dunaju in Poštorni od strani avstrijske vlade; istotako ogorčeno obsoja persekucijo Slovakov na Ogrskem.

VI. Kar najostreje obsoja način agitacije slovenskega klerikalnega časopisja proti pohajanju čeških visokih šol od strani Slovencev, ker more takšna agitacija le škodovati češko-slovenskemu zblizovanju ter sploh slovanski vzajemnosti; osobito pa smatra to zadevna sredstva, ki se jih poslužuje klerikalni dijaški list »Zora« kot za slovenskega dijaka neprimerna. Poziva ponovno slovensko dijaštvo, naj pohaja slovanske univerze, zlasti češko univerzo v Pragi, ker ima v taki koncentraciji jamstvo za skorajšnjo realizacijo slovenske vseučiliške zahteve;

VII. Protestira najodločneje proti temu, da je c. kr. vlada prepovedala javno prireditve III. shoda narodno-radikalnega dijaštva; vidi v tej prepovedi nov izraz vladnega sistema, ki hoče ubiti vsak pojav naprednega življa na ljubo našim klerikalcem ter naroča sklicateljem shoda, da uporabijo vsa zakonita sredstva, da se ožigosa ta prepoved kot protizakonita.

Cehi so posebej še sprejeli zase sledeče resolucije:

VIII. Češko dijaštvo, prisotno na III. shodu nar.-radikalnega dijaštva v Ljubljani se pridružuje z živim zanimanjem vsem zahtevam, ki jih je shod izrekel, in povdarja te-le misli:

1. V narodno-radikalnem gibanju slovenskega dijaštva vidi kar najbolje izraženo narodno zavest slovensko, njega kulturno-vzgojno smer smatra slovenskemu narodu najkoristnejšo.

2. V manjšinskem oziru protestira kar najodločneje proti nemški nasilnosti, izraža svoje radostno občudovanje nad uspehom, s kakršnim se Slovenci proti tej nasilnosti bore, in obeta, da bo stalo kakor en mož za vse slovenske šolske zahteve na Štajerskem, Koroškem, Primorskem, Kranjskem in v Trstu, osobito pa za slovensko univerzo ter da bo kar možno vplivalo v tem smislu na vodilne kroge svojega naroda.

3. V razrešitvi jugoslovanskega vprašanja, ki vodi k zblizanju vseh jugoslovanskih narodov v vseh vrstah in vseh ozirih, vidi češko dijaštvo stopnjo naprej v splošnem razvoju vseslovanskega zblizanja in prosi prisotne zastopnike Jugoslovancev, naj še nadalje delujejo z vso močjo za zblizanje vseh slovanskih narodov. — Za sebe obeta, da bo neutrudno agitiralo za to idejo.

4. Protestira kar najodločneje proti slovanski klerikalni žurnalistiki, ki agitira proti obisku čeških visokih šol v Pragi iz verskih vzrokov. Nasprotno priporoča obisk čeških visokih šol, kajti v medsebojnem stiku in spoznavanju slovanskih narodov vidi pozitiven uspeh v evoluciji slovanskega zblizovanja.

RESOLUCIJE IV. SHODA NARODNO-RADIKALNEGA DIJAŠTVA V LJUBLJANI 13.—14. SEPTEMBRA 1912

(Omladina 1912—1913, str. 134—135)

Narodno-radikalno dijaštvo, zbrano na IV. svojem shodu v Ljubljani, izjavlja:

I. K narodnostnemu vprašanju:

Z ozirom na naše narodnostno načelo in tozadevne resolucije z naših shodov, pozivljamo slovensko dijaštvo, da se prične temeljitejše baviti z vprašanji, ki izvirajo iz cilja »Združena Slovenija«.

II. K vseučiliškemu vprašanju:

1. Akademiki, zbrani na IV. narodno-radikalnem shodu v Ljubljani zahtevajo ustanovitev slovenskega vseučilišča s sedežem v Trstu, ki bo vstrezalo potrebam obeh slovanskih narodov na jugu. Z ozirom na gospodarski in merkantilni značaj Trsta bi bila naloga takega zavoda, gojiti posebno v okviru državnoslovne in pravne fakultete tudi gospodarsko praktične, pomorske in trgovinske discipline. Ustanovitev slovenske in laške fakultete veže junktim, tako sicer, da se brez istočasne ustanovitve slovenske ne sme otvoriti italijanska pravna fakulteta.

2. Izreka se za popolno reciprociteto zagrebškega vseučilišča za vse dežele avstro-ogrske monarhije.

3. Pozivlja se vlada, da odpravi gorostasne razmere na šolskem polju po slovenskih deželah in zlasti v Trstu in da ustanovi nemudoma prepotrebne slovenske ljudske, strokovne in srednje šole.

4. Pozivlja vlado, da pospešuje z gmotnimi sredstvi habilitacije slovenskih docentov na kateremkoli vseučilišču avstro-ogrske monarhije za bodoče slovensko vseučilišče.

5. Pozivlja politično društvo »Edinost« kot poklicano politično organizacijo tržaških Slovencev, da ustvari akcijski odbor, ki naj se ustavno bavi z našim vseučiliškim vprašanjem in vodi priprave, kar se tiče bodočih učiteljev in ki naj vodi tudi vse politično in časopisno delo za slovensko vseučilišče.

6. Pozivlja vse poslance, deželne zbornice, občine in društva, da ukrenejo vse potrebno v tem oziru, oziroma, da spremenijo svoje dosedanje sklepe v smislu naše sedanje zahteve »Slovensko vseučilišče v Trst«.

III. K verskemu vprašanju:

Naloga države je, da čuva potom svojih osnovnih zakonov svobodo vere in vesti. To zahteva strpnost napram vsem konfesijam, ki jih je smatrati v naših konkretnih razmerah za glavni predpogoj uspešne rešitve jugoslovanskega vprašanja. Taka strpljivost pa ni istovetna z indiferentnostjo napram verskim problemom, ki kot izrazi višje čustvenosti predstavljajo važne etične vrednote. Ako se pa uveljavljajo konfesionalni nazor na neetičen način, in ki je škodljiv narodnemu in državnemu sožitju, ni boja proti tem pojavom smatrati za protiverski pokret.

Z ozirom na naš celoten naroden položaj ne kaže trositi sil z vsiljevanjem izvestnega racionalističnega svetovnega nazora med najširšimi narodnimi sloji. Dokler intenzivna splošna kultura ne prešinja vseh socialnih razmer in dokler obstoja sedanja ekonomska nerazvitost, ni mogoče na mah in uspešno nadomestiti današnje oblike verovanja doslej zanemarjenih slojev s povsem novim načinom naziranja. Ne smemo namreč prezreti, da je treba zadovoljevati najmanjšim predpogojem narodnega obstanka. Pač pa je pričakovati, da bo s prodiranjem občne kulture in višjih življenjskih oblik verski in socialni moment podvržen trenutnemu, kulturnemu stanju odgovarjajoči preobrazitvi.

Ker se temeljno razlikujejo znanstvene in verske predpostavke, ni z verskimi naziranjem pobijati znanstva, istotako kakor ni mogoče z znanstvenimi argumenti zavračati verskih pojavov. Zahtevati je po vsem svobodni razvoj udejstvovanja znanstvenega mišljenja in želeti je, da najdejo vse sile, ki stremijo za splošnim kulturnim razvojem, na vseh poljih svobodno torišče.

Zusammenfassung

DIE NATIONAL-RADIKALE JUGEND

Irena Gantar-Godina

Die Vertreter der national-radikalen Strömung auf slowenischem Gebiet begannen 1904 ihre Zeitung »Omladina« herauszugeben. Dieses Ereignis kann man als die offizielle Konstituierung der Angehörigen dieser Strömung betrachten. Die Abhandlung über das Wirken der Vertreter dieser Strömung beschränkt sich auf einige Schlüsselfragen, die in hohem Maße das Programm der National-Radikalen bestimmten. Dabei geht es vor allem um die nationale Frage in ihrem Verhältnis zur Klerikalen Partei, zu den Sozialdemokraten sowie um das Problem der Lösung der nationalen Frage im Rahmen der jugoslawischen Gemeinschaft. Eine der Grundfragen beinhaltete auch den Kampf um die Gründung einer slowenischen Universität, die zuerst in Ljubljana ins Leben gerufen, nach dem Jahr 1912 aber in Triest begründet werden sollte. Diesem Problem widmeten die National-Radikalen große Aufmerksamkeit. Für diese Strömung ist eine starke ideologische Anlehnung an Masaryk bzw. an den tschechischen Realismus charakteristisch, damit aber auch an die slowenischen Anhänger Masaryks. Ebenso charakteristisch für diese Strömung ist aber auch deren spätere politische Bindung an die slowenische Liberale Partei, die in beträchtlichem Maße einige Grundsatzentscheidungen der Vertreter dieser Strömung beeinflusste und dadurch die Durchschlagskraft und die ursprüngliche Radikalität der slowenischen studentischen Jugend und der Mittelschüler einschränkte.

GORISKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo osem števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.